

Vilniaus
universitetas

Alkoholis ir savižudybės Lietuvoje: populiacijos lygmens duomenys ir vyrų gyvenimo istorijos

Daumantas Stumbrys

Vilniaus universitetas

9-oji Vilniaus savižudybių intervencijos metodų konferencija

Vilnius, 2024-11-22

Padėka

- Šis pristatymas – mano ir kolegų tyrimų apžvalga, paremta aktualiomis publikacijomis savižudybių ir alkoholio žalos tyrimų tema.
- Dėkoju visiems bendraautoriams ir kolegoms padėjusiems atlikti šiuos tyrimus. Ypatingai dėkoju prof. D. Jasilioniui, prof. I. Tamutienei, prof. M. Štelemėkui ir prof. D. Pūriui.
- Dėkoju Lietuvos mokslo tarybai, kuri suteikė finansavimą didelei daliai mano tyrimų.

Turinys

1. Ką rodo populiacijos lygmens duomenys?

1.1. Savižudybių lygis ir kaita

1.2. Alkoholio vartojimo žala

1.3. Alkoholio vartojimo ir savižudybių sąsajos

2. Ką atskleidžia vyrų gyvenimo istorijos?

2.1. Alkoholio vartojimo kultūra ir praktika

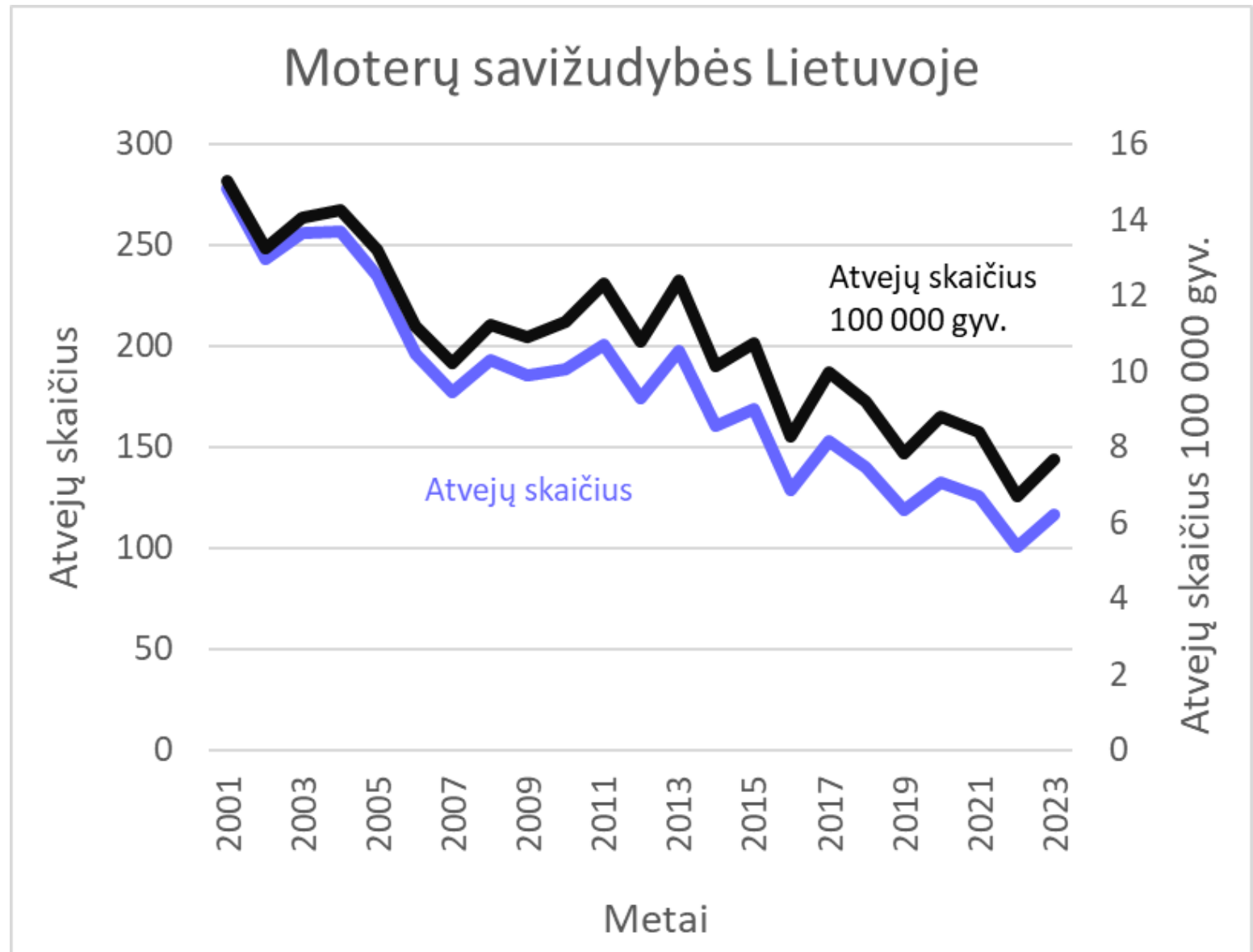
2.2. Alkoholis, psichikos sveikata ir savižudiškas elgesys

1. Ką rodo populiacijos lygmens duomenys?

1.1. Savižudybių lygis ir kaita

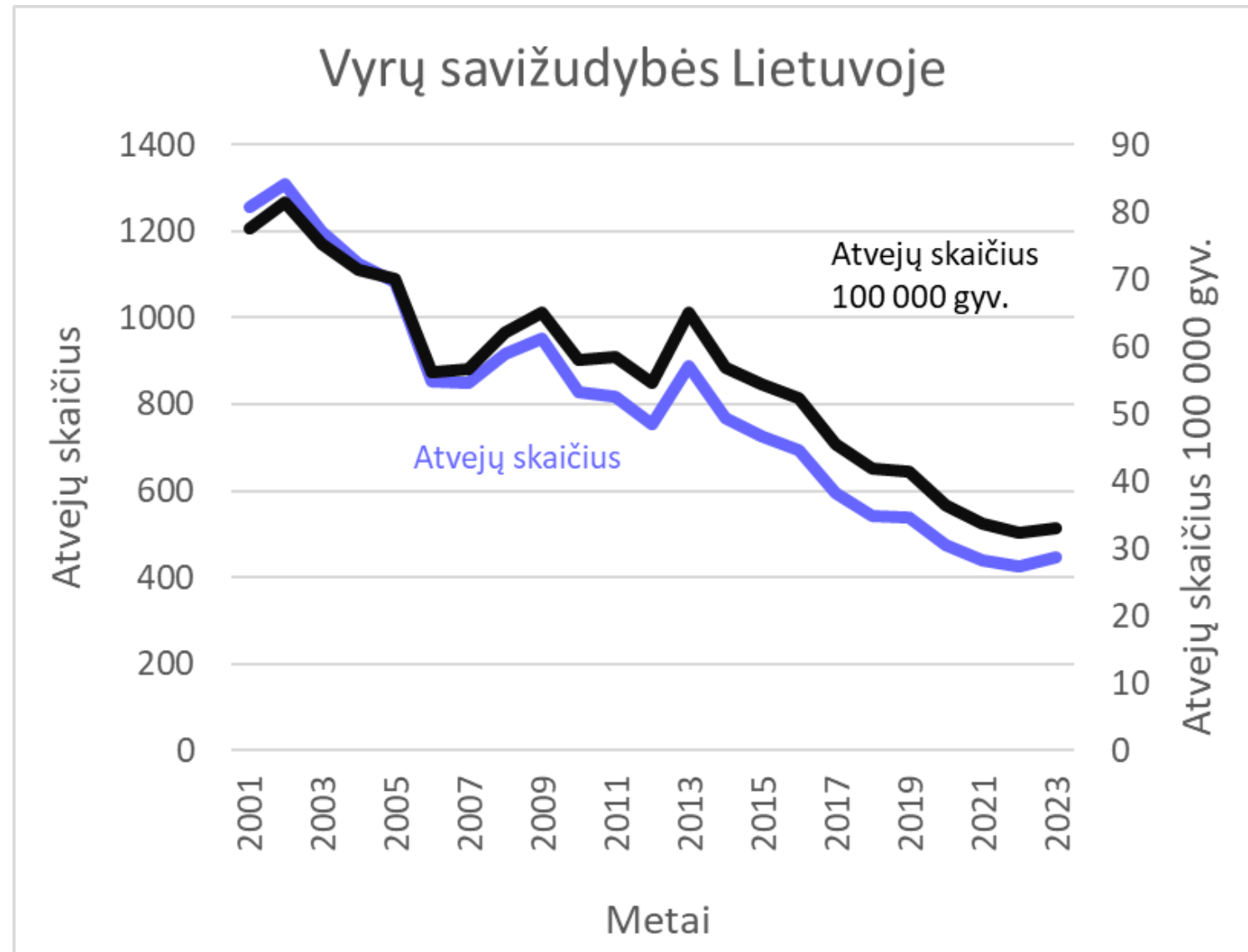
Moterų savižudybės

- Moterų savižudybių skaičius nuo 2001 m. iki 2023 m. **sumažėjo nuo 278 iki 117.**
- Moterų savižudybių rodikliai 4,3 karto mažesni negu vyrų.

Vyrų savižudybės

- Vyrų savižudybių skaičius nuo 2001 m. iki 2023 m. **sumažėjo nuo 1257 iki 445.**
- Vyrų savižudybių rodikliai vis dar išlieka vieni aukščiausių Europoje.

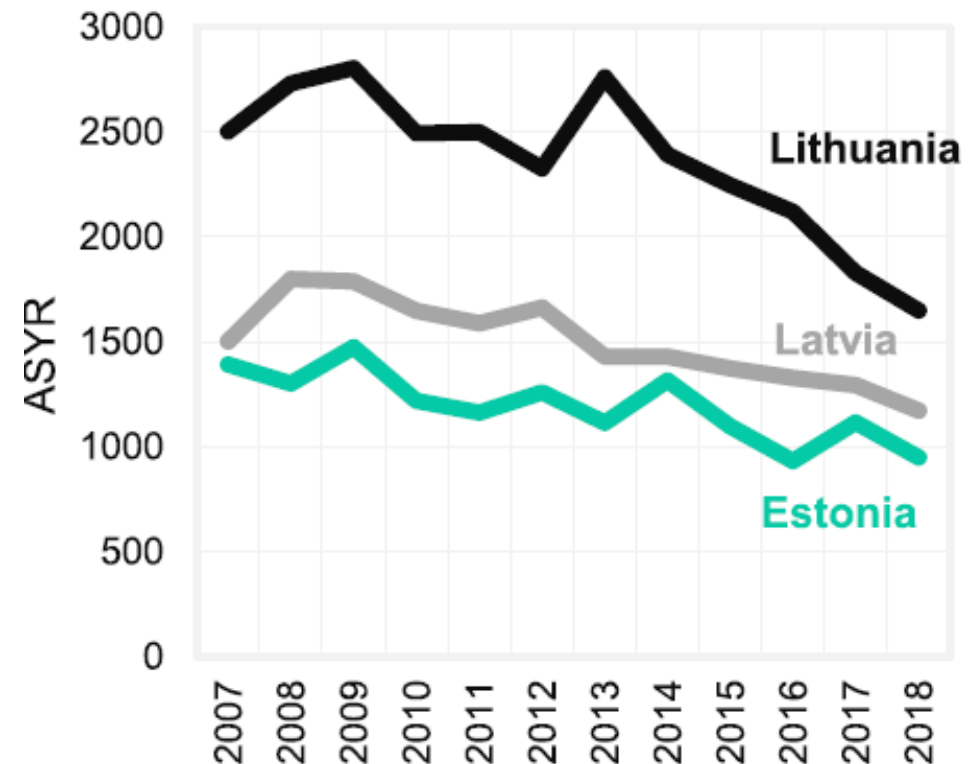
(Eurostat 2024; Higienos institutas 2024)

Kaip Lietuva atrodo tarp kitų Baltijos šalių?

- Vyrų prarastų potencialių standartizuotų gyvenimo metų skaičius dėl savižudybių Lietuvoje 2007-2018 m. buvo **didžiausias**, palyginti su Latvija ir Estija.
- Vertinant demografinius praradimus, susijusius su psichikos sveikata, svarbu įtraukti ir **kitas išorines mirties priežastis**: kai kurias išorinės mirties priežastis, mirtingumas dėl alkoholio, narkotikų.

(Stumbrys et al. 2022)

Vyrų prarastų potencialių standartizuotų gyvenimo metų dėl savižudybių skaičius

Kieno savižudybių rizika didžiausia?

- Savižudybių rizika didesnė tarp žemesnio socialinio ekonominio sluoksnio, **socialinėje atskirtyje** esančių asmenų.
- Savižudybių rizika didesnė tarp **lietuvių tautybės** vyrų palyginus su kitų tautybių Lietuvos vyrais.

(Jasilionis ir kt. 2015; Jasilionis et al. 2020)

30 metų ir vyresnių Lietuvos vyrų mirtingumo nuo savižudybių rodiklių santykiai (MRS) pagal išsilavinimą, santuokinį statusą, tautybę ir gyvenamąją vietą, 2011–2013 m.

	Vyrų	
	MRS	95% pas. int.
Išsilavinimas		
Aukštasis (lyg. gr.)	1	
Vidurinis	2,81	2,33–3,38
Žemesnis nei vidurinis	4,49	3,69–5,47
Santuokinis statusas		
Vedę/ištekėjusios (lyg. gr.)	1	
Niekada nevedę/netekėjusios	2,14	1,86–2,45
Išsiskyre/išsiskyrusios	2,08	1,84–2,37
Našliai/našlės	2,25	1,85–2,74
Tautybė		
Lietuvis/lietuvė (lyg. gr.)	1	
Rusas/rusė	0,67	0,54–0,84
Lenkas/lenkė	0,79	0,65–0,98
Kita	0,37	0,25–0,56
Gyvenamoji vieta		
Miestas (lyg. gr.)	1	
Kaimas	1,86	1,69–2,05

Kur savižudybių rizika didžiausia?

Didesnė savižudybių rizika buvo tose Lietuvos seniūnijose, kuriose buvo:

- didesnis **nedarbo lygis**;
- didesnė **nevedusių** vyrų dalis;
- mažesnė aukštąjį **išsilavinimą** turinčių vyrų dalis.

(Jasilionis et al. 2020)

Mirtingumo nuo savižudybių rodiklių santykiai.
Lietuvos vyrai, 30-64 metų amžiaus, 2011-2017 m.

Share of unemployed at the census	
Low	1.00
Medium	1.05 (0.13)
High	1.21** (0.17)
Share of nonmarried males	
Low	1.00
Medium	1.22** (0.15)
High	1.33*** (0.18)
Share of people with higher education	
Low	1.00
Medium	0.84** (0.10)
High	0.66*** (0.11)

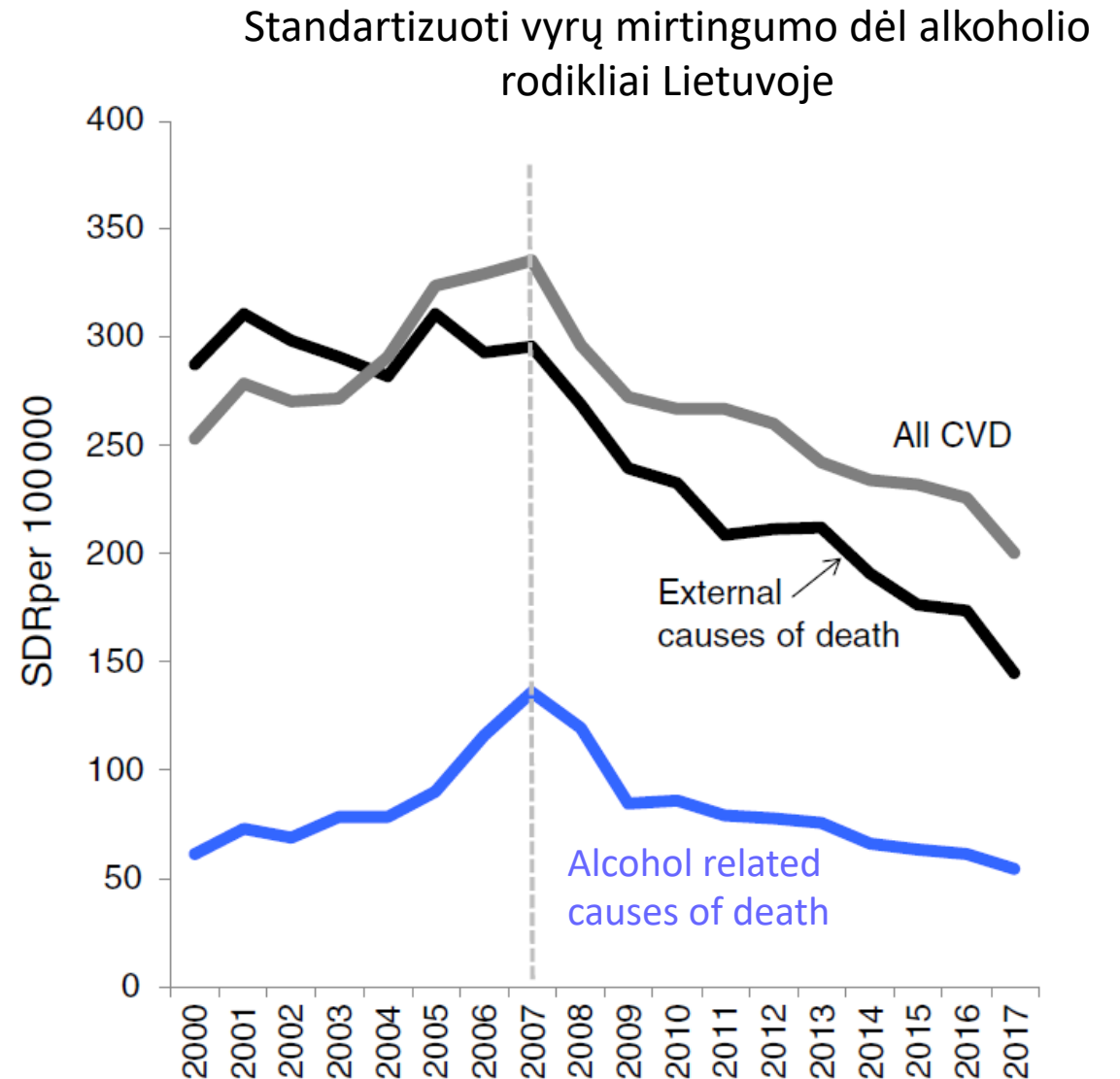
Kontroliuojama pagal amžių ir keturis sociodemografinius kintamuosius (išsilavinimą, ekonominės veiklos statusą, etninę priklausomybę ir šeiminę padėtį) bei gyvenamąją vietą mieste ir kaime 2011 m. surašymo metu.

1.2. Alkoholio vartojimo žala

Ar alkoholio žala mažėja?

- Standartizuoti vyrų mirtingumo dėl alkoholio rodikliai 2007-2017 m. **sumažėjo** 60 proc.
- Prarastų potencialių gyvenimo metų dėl alkoholio vartojimo skaičius 2007-2017 m. **sumažėjo** beveik dvigubai.

(Stumbrys et al. 2020; Stumbrys et al. 2022).

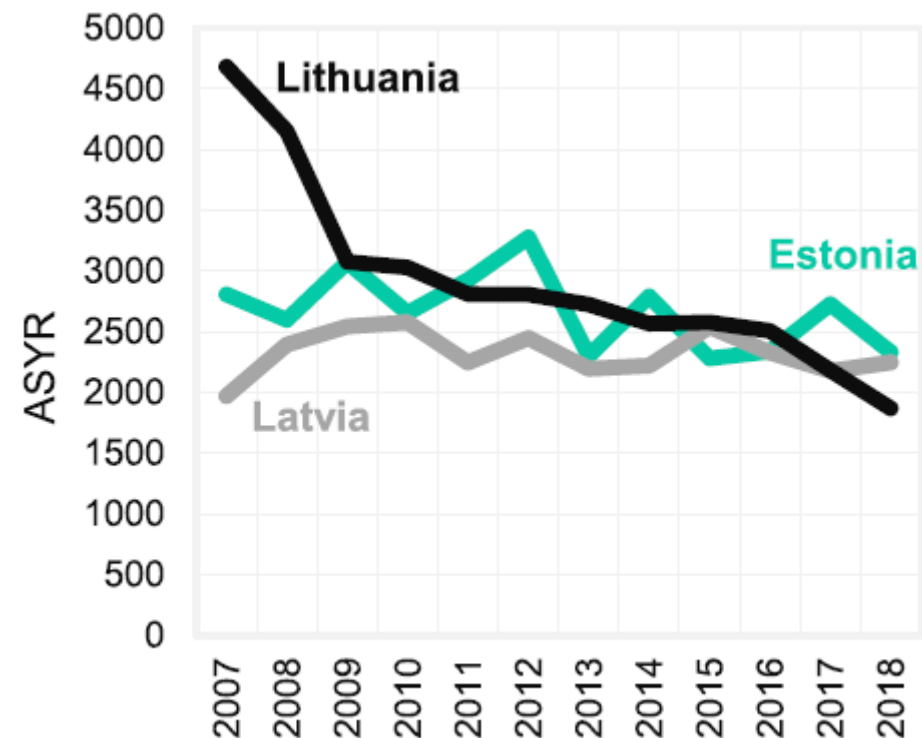

Kaip Lietuva atrodo tarp kitų Baltijos šalių?

- Vyrų prarastų potencialių standartizuotų gyvenimo metų dėl alkoholio ir narkotikų skaičius Lietuvoje buvo **mažiausias**, palyginti su Latvija ir Estija.
- Mirtingumo dėl alkoholio mažėjimas siejamas su alkoholio **kontrolės politika**, besikeičiančiomis alkoholio vartojimo praktikomis.

(Stumbrys et al. 2022)

Vyrų prarastų potencialių standartizuotų gyvenimo metų dėl alkoholio ir narkotikų skaičius

Ar mažėja alkoholio žala kitiems?

- Alkoholio žalos kitiems rodikliai Lietuvoje statistiškai reikšmingai **sumažėjo** nuo 2015 iki 2020 m.
- Vis dėlto Lietuva buvo šalis, kurioje buvo **didžiausia dalis vaikų**, gyvenančių su žalingai alkoholį vartojančiais asmenimis (35,2 proc.), palyginti su kitoms 20 Europos šalių.

(Tamutienė, Stumbrys 2021; Tamutienė et al. 2022)

Respondentų, patyrusių žalą dėl kitų asmenų girtavimo (per 12 mėn.), dalis procentais 2015 m. ir 2020 m. Lietuvoje.

N (2015)=1513; N (2020)=1015.

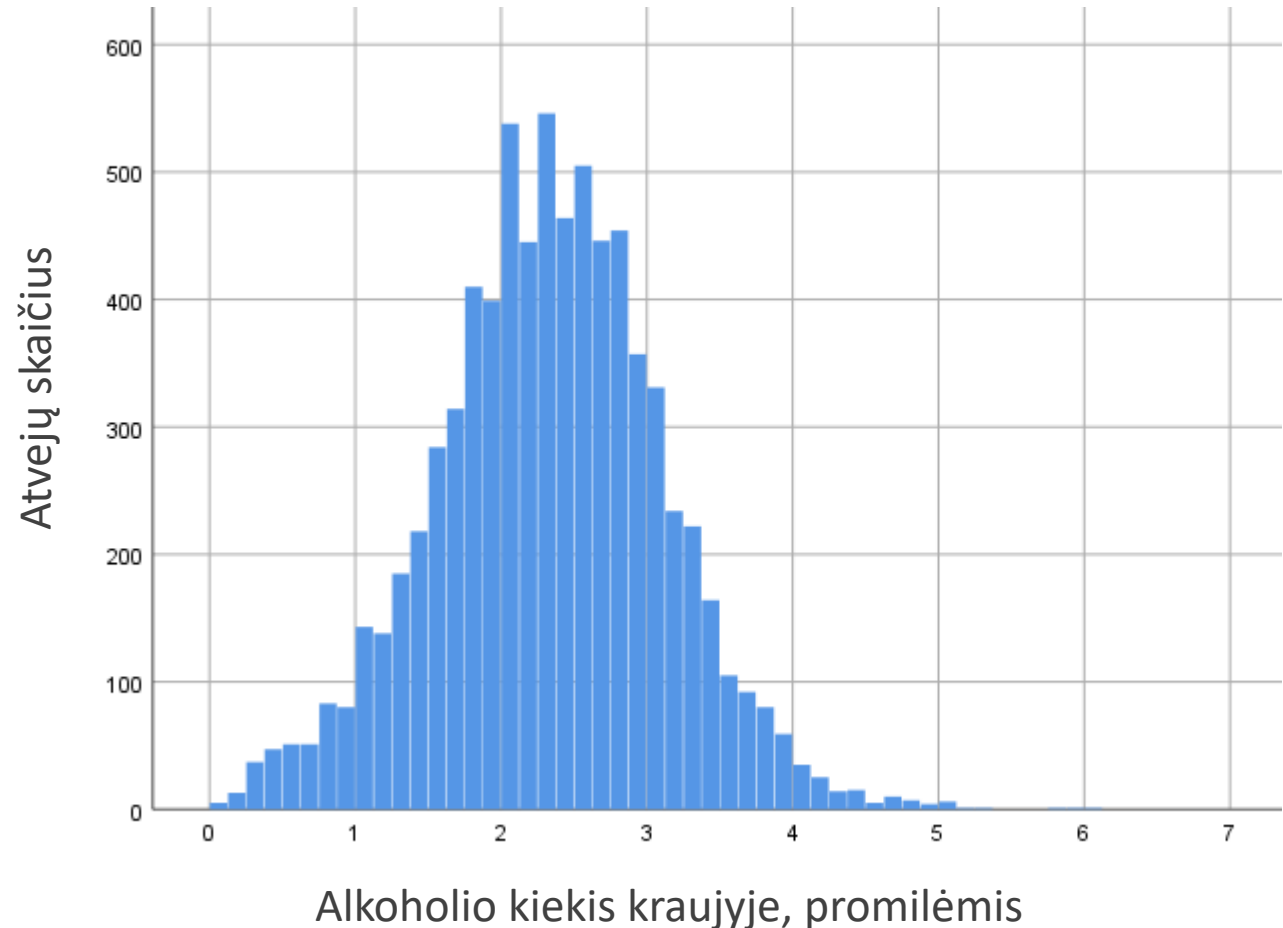
Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti *.

Neblaivių pavojų keliančių asmenų pasiskirstymas pagal neblaivumą (išduotas smurto orderis)

- 54,4 proc. pavojų keliančių asmenų, kai buvo išduotas smurto orderis, buvo **neblaivūs**.
- Vidutinis alkoholio kiekis kraujyje siekė 2,33 promilės.

Duomenų šaltinis: Policijos departamentas prie LRV.
2023-2024 m., N=7626

(Stumbrys, Tamutienė 2024)

1.2. Alkoholio vartojimo ir savižudybių sąsajos

Savižudybės ir alkoholis

- 1985–2014 m. mirusiųjų dėl savižudybių pasikariant 58,6 proc. atvejų prieš mirtį buvo **apsvaigę** nuo alkoholio (Benošis 2014).
- 2020 metais 46 proc. mirties atvejų nuo savižudybės kraujyje rasta alkoholio (Gurevičius 2021).

Diagnozės kodas pagal TLK-10-AM	Mirusiųjų skaičius	Mirusių neblaivių asmenų skaičius	Mirusių neblaivių asmenų dalis (%) nuo bendro mirusiųjų skaičiaus pagal atitinkamas diagnozes
X60–X84 Tyčinis susižalojimas (nusižudymas)	607	279	46,0
X31 Intensyvaus natūralaus šalčio poveikis	121	63	52,1
X00–X09 Dūmų, gaisro ir liepsnos poveikis	73	49	67,1
W65–W74 Atsitiktinis paskendimas	140	84	60,0
W75–W84 Kitoks atsitiktinis kvėpavimo sutrikdymas	116	63	54,3
W00–W19 Nukritimai	496	45	9,1
V00–V99 Transporto įvykiai	216	64	29,6
X85–Y09 Pasikėsinimas (nusižudymas)	68	43	63,2
Iš viso (V00–Y89)	2 506	963	38,4

*Higienos instituto Mirties atvejų ir jų priežasčių valstybės registro duomenys.

(Gurevičius 2021)

Smurto orderių pasiskirstymas pagal klausimus, apie smurtą ir priklausomybes

Klausimas	Taip	Ne	N/A
Ar PKA pareigūnų akivaizdoje elgiasi konfliktiškai (agresyviai)?	27,20	72,34	0,46
Ar PPA bijo, kad PKA artimiausiu metu smurtaus prieš jį?	70,01	29,99	0,00
Ar PPA nuomone, PKA turi priklausomybę nuo alkoholio ar narkotikų?	71,79	28,18	0,03
Ar PKA grasina, kad nusižudys, arba anksčiau ketino nusižudyti?	27,70	72,28	0,03
Ar PPA prašo izoliuoti (atskirti) PKA nuo jo?	72,69	27,30	0,01

Duomenų šaltinis: Policijos departamentas prie LRV. 2023-2024 m., N=14031

(Stumbrys, Tamutienė 2024)

Tai ką gi rodo populiacijos lygmens duomenys?

- Mirtingumas dėl alkoholio aukštas, tačiau **mažėja**.
- Mirtingumas dėl savižudybių **aukštas**, bet irgi gana nuosekliai **mažėja**.
- Alkoholio žala kitiems viena didžiausių Europoje, bet **mažėja**.
- Pokyčiai siejami su alkoholio **kontrolės politika**, alkoholio vartojimo praktikų pokyčiais, kartų kaita.
- Populiacijos lygmens duomenys rodo, kad savižudybės ir kitas smurtas būna dažnai susijęs su alkoholio vartojimu.

2. Ką atskleidžia vyrų gyvenimo istorijos?

Ką atskleidžia vyrų gyvenimo istorijos?

- Toliau pateiktos įžvalgos remiasi kokybinio tyrimo rezultatais.
- Pusiau struktūruotų interviu su ekspertais (N=11)
- Pusiau struktūruoti interviu su rizikingai alkoholį vartojančiais vyrais (N=28).
- Taikyta tematinė analizė.
- Nuotraukų autorė: Bon Alog

Daumantas Stumbrys

Žalingos alkoholio vartojimo praktikos Lietuvoje

Socialinis kontekstas
ir vyrų patirtys

2.1. Alkoholio vartojimo kultūra ir praktikos

Alkoholio
vartojimo
kultūra ir
praktikos

Alkoholio vartojimo kultūra ir praktikos

- Ankstyva pradžia
- Normalizavimas
- Alkoholio vartojimo ir vyriškumo sąsajos

*Mano pirmas pagėrimas buvo labai paprastas. Aš buvau 4 klasėj, mes **baigėm pradinę mokyklą**. Pradinę mokyklą, kai pagalvoji, b🙄t, 4 klasėj... <...> Nusipirkom alaus, ištaškėm 6 butelius, ant 12. Ir, va, – vyrai.*

Pavelas, 33 metai

Kritiniai gyvenimo
įvykiai

Kritiniai gyvenimo įvykiai

- Alkoholis kaip kirtinio įvykio pasekmė
- Kritinis įvykis kaip gėrimo pasekmė

*O, aš manau, ne vienas toks, kai žmogus virš galvos stogą praranda, tada jau sunku. Dėl buto, kai išvarė mane, pajaučiau, kad aš išvis nieko. Vieną dieną geriau, vieną – blogiau... **Aš išvis niekas...***

Paulius, 55 metai

Alkoholis,
nusikaltimai
ir socialinė
kontrolė

Socialinė kontrolė ir baudimo kultūra: „visi turi sėdėt“

- Nusikaltimai
- Baudimo kultūra
- Dramatiškos patirtys

*Aš nežinau, kodėl visuomenėj yra tas toksai požiūris. <...> Tai kodėl, tai reikia, žodžiu, visus nuteisti, visus pasodinti kuo griežčiau, visi turi sėdėt. <...> Pas mus, aplamai, jei žmogus nusizengė, tai mes jį nubaudėm už jo tą poelgį, bet yra tas toks **didelis noras sutrypt, sunaikint, kad aplamai jo neliktų.***

Teisėja

2.2. Alkoholis, psihikos sveikata ir savižudiškas elgesys

Alkoholis ir
psichikos sveikata

Alkoholis ir psichikos sveikata

- „Jaučiu įtampą, žinau vaistus“
- Paslaugų prieinamumo problema

*Kai man iš tiesų yra liūdna ir kai aš jaučiuosi beviltiškai, nu aš jaučiuosi absoliučiai **bejėgis** prieš alkoholį. Ir aš net nebandau jam priešintis, aš tiesiog...*

Giedrius, 34 metai

Alkoholis ir
savižudybės

Alkoholis ir savižudybės

- Psichosocialinis stresas
- Prarasta sveikata ir neviltis
- Stigmatizacija

*Nu **buvo sunku**, ne tai, kad sunku, bet nervai buvo. Nes aš, pavyzdžiui, radau dėdį [ranka rodo į kaklą]. Rašai?*

– Rašau, rašau.

Ir dar vienas dalykas buvo, pusseserį radau.

– Abu pasikorė?

Jo. Va tadu ir sunkiausia, ir nervai. O taip sunkumus aš moku išmesti.

Tai ką gi atskleidžia vyrų gyvenimo istorijos?

- Žalinga vartojimo kultūra
- Vartojimo normalizavimas
- Hegemoninis vyriškumas
- Kritiniai gyvenimo įvykiai
- Baudimo kultūra
- Psichikos sveikata
- Stigmatizavimas
- Paslaugų trūkumas

Literatūra

- Stumbrys, D. (2023). [Žalingos alkoholio vartojimo praktikos Lietuvoje: socialinis kontekstas ir vyrų patirtys](#). Monografija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Gurevicius, R. (2021). [Mirtys dėl išorinių priežasčių ir alkoholis—naujos gilesnių tyrimų galimybės](#). Visuomenės sveikata, 94, 5-8.
- Stumbrys, D., Telksnys, T., Jasilionis, D., Liutkutė Gumarov, V., Galkus, L., Goštautaitė Midttun, N., & Štelemėkas, M. (2020). Alcohol-related male mortality in the context of changing alcohol control policy in Lithuania 2000–2017. *Drug and alcohol review*, 39(7), 818-826.
- Tamutienė, I., Stumbrys, D., Moskalewicz, J., & Sieroslawski, J. (2023). Prevalence of alcohol's harm to others in the context of changing alcohol control policies in Lithuania in 2015 and 2020. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 30(6), 623-631.
- Jasilionis, D., Grigoriev, P., Stumbrys, D., & Stankūnienė, V. (2020). Individual and contextual determinants of male suicide in the post-communist region: The case of Lithuania. *Population, Space and Place*, 26(8), e2372.
- Jasilionis, D., Stankūnienė, V., Maslauskaitė, A., & Stumbrys, D. (2015). Lietuvos demografinių procesų diferenciacija. Lietuvos socialinių tyrimų centras.

Ačiū už dėmesį!